

Carl Henrik Fredriksson

Att blåsa liv i en europeisk offentlighet

Det är i samhälls- och kulturtidskrifterna som man kommer det gränsöverskridande offentlighetsidealet närmast. Här sprids politiska, filosofiska och estetiska idéer från språk till språk, i och utanför transnationella publicistiska nätverk. Men även om tidskrifterna utgör en omistlig del – eller motoffentlighet är deras räckvidd begränsad. Till slut verkar det som om det bara återstår en möjlig väg att gå för att möta den utmaning som utgörs av en heterogen skara nationellt präglade tittare, lyssnare och läsare: en europeisk offentlighet måste bäras fram av redan etablerade nationella medier, menar *Eurozines* chefredaktör Carl Henrik Fredriksson. En sådan utveckling kräver emellertid ett uns av öppenhet från de medier som har både de formatmässiga möjligheterna och viljan att tolka sitt publicistiska ansvar i ljuset av en ny samhälls situation.

I en tragikomisk men ändå hoppingsivande passage i den tyske 1800-talsförfattaren Gustav Freytags annars hopplöst förlegade mastodontroman *Soll und Haben* berättar en stolt men oansenlig provinsjournalist om vad han skrivit under dagen. Självsäkert konstaterar han att det än en gång lyckats

honom att leverera något som när tidningen i morgon lämnar tryckpressarna kommer att få tsaren att förundras.

Hur många journalister eller för den delen intellektuella i dagens europeiska provinser lever egentligen i övertygelsen att deras ord i morgon kommer att sätta myror i huvudet på de avlägsna makthavarna i Bryssel eller Strasbourg – eller, litet mer blygsamt, nå någon alls utanför den isolerade kretsen av landsmän och –kvinnor?

Alltför få.

Svenska tänkare skriver för svenska läsare. Precis som franska intellektuella skriver för fransmän och estniska för ester. Och vad värre är, de skriver dessutom nästan bara om svenska, franska respektive estniska ämnen, ur begränsat svenska, franska och estniska perspektiv.

Trots det i allt väsentligt lyckade införandet av euron i många av Europas länder är det fortfarande långt till en europeisering av identiteter, livsstilar och perspektiv – och till en gemensam europeisk offentlighet. Samtidigt står och faller den långsiktiga, fördjupade europeiska gemenskapen med möjligheten att utveckla just dessa karakteristika. Manuel Castells har i en artikel om det europeiska identitetsbygget (på svenska i *Ord&Bild* 6/2000) formulerat dilemmat så här:

tekniken är ny, ekonomin är global, staten ett europeiskt nätverk som samspelar med andra internationella aktörer – medan människors identitet är nationell, eller i vissa fall rentav lokal eller regional. I ett demokratiskt samhälle kan en sådan strukturell, kognitiv dissonans vara ohållbar. Även om det i bästa fall vore möjligt att integrera Europa utan en gemensam europeisk identitet kan varje större kris, i Europa eller i ett enskilt land, utlösa en implosion med oförutsägbara konsekvenser.

Utan gemensam identitet inget gemensamt Europa, och utan en alleuropeisk offentlighet, ingen europeisk identitet. En offentlighet där transnationella värderingar – eller, om man inte gillar ordet värderingar, transnationella praktiker – kan formuleras, formas och omformas och överstatliga politiska institutioner kan hämta sin legitimitet.

För ganska exakt ett år sedan kunde vi ta del av ett av de hittills viktigaste försöken att diskutera Europas gemensamma framtid på en transnationell nivå. Den 31 maj 2003 publicerade sju europeiska kvalitetstidningar artiklar av välkända intellektuella som alla försökte svara på frågan: "Vad är Europa?" I italienska *La Repubblica* skrev Umberto Eco, i *La Stampa* Gianni Vattimo, i schweiziska *Neue Zürcher Zeitung* Adolf Muschg, i *Süddeutsche Zeitung* Richard Rorty och i spanska *El País* Fernando Savater.

Den viktigaste och i efterhand mest omdiskuterade av dessa artiklar var ändå den som på tyska stod att läsa i *Frankfurter Allgemeine Zeitung* och på franska i *La Libération*, skriven av Jürgen Habermas – som var den som tog initiativet till "aktionen" – och dessutom undertecknad av Jacques Derrida.

Redan det faktum att just de två europeiska intellektuella som under de senaste decennierna varit mer inflytelserika än några andra pragmatiskt skjutit alla inbördes stridigheter åt sidan för att i samtidsdebatten tala med en röst är uppseendeväckande. Världar skiljer annars deras filosofiska praktiker åt. Att deras analys dessutom präglas av en så politiskt laddad konkretion är inte mindre anmärkningsvärt.

I vanliga fall brukar diskussionerna om vad som egentligen kan utgöra grunden för en europeisk identitet förlora sig i en diffus kulturell eller religiös förhistoria. Vaga föreställningar om demokrati och frihet blir ännu luddigare när de i högtidstalen pekas ut som europeiska patent. Den uppgift som tycks föresväva de flesta som ger sig på att peka ut de särskiljande karakteristika som kan få den gamla kontinenten att hålla samman är ett slags *återförtrollning*, att sprida ett mytiskt eller i alla fall mystiskt skimmer över ett Europa som instrumentaliserats och reducerats till ett ekonomiskt projekt. Hur tomma de symboler som man då hamnar i är blir närmast övertydligt i eurosedlarnas obestämda arkitekturmotiv. Var finns den europeiska identiteten i exempelvis femeurosedelns konturlösa akvedukt? Vad har den för känslomässig och symbolisk densitet? Vilka gemensamma drömmar kan den bära?

I det sammanhanget är Habermas och Derridas artikel ett under av samtidshistoriskt förankrad substans. Minst lika intressant som analysen och slutsatserna i Habermas och Derridas artikel är emellertid själva ansatsen. Det hela är snarare en händelse än en text. Det handlar om en intervention, ett performativt manifest för just det som texten både är och frambesvärjer: en diskussion om Europa i Europa – en europeisk offentlighet.

Till offentligheten i vid mening måste man naturligtvis räkna både de gamla folkrörelserna och de nyformerade ngo:er som förmerar sig i samma hisnande takt som de etablerade institutionerna visar sig oförmögna att fylla sin ursprungliga funktion. Men dess viktigaste spelplatser är ändå fortfarande medierna: TV, radio, tidningar och tidskrifter. Om Habermas i demonstrationerna mot Irakkriget den 15 februari såg startskottet för en europeisk offentlighet som inbegriper gatan, så var detta upprop alltså ett försök att blåsa liv i en medial motsvarighet. Ändå måste hans initiativ i detta avseende nog betraktas som ett misslyckande. Den breda, gränsöverskridande diskussionen har uteblivit. Istället har vi fått ytterligare ett bevis på hur det offentliga samtalet präglas av nations- och språkgränser.

I Spanien koncentrerade man sig framför allt på Savaters inlägg, i Italien på Ecos och Vattimos. I den tyskspråkiga pressen har reaktionerna varit flest, men inte heller där har man varit särskilt intresserad av det som skrivits och publicerats på italienska eller spanska. Utanför de länder där de ursprungliga texterna trycktes har engagemanget varit ännu mindre.

Trots det storartade upplägget har Habermasinitiativet så blivit ett talande exempel på hur svårt det är att i det Babylon som går under namnet Europa få till stånd ett transnationellt diskussionsrum värt namnet. Det finns många fler.

Att sådana ambitioner kan bli dyra visar tidningsmagnaten Robert Maxwells havererade projekt *The European* som 1990 lanserades under mottot "Europas första nationella tidning". Som mest hade *The European* en upplaga på 180 000, varav mer än hälften i Storbritannien. I Sverige – ett av de europeiska länder där den fick mest uppmärksamhet – nådde upplagan aldrig över 5 000, alltså inte mer än etablerade men marginaliserade tidskrifter som *Ord&Bild* eller *Arena*. I mitten av 90-talet förvandlades *The European* under Andrew Neils ledning till ett veckomagasin som lika väl hade kunnat heta "The Anti-European". Och så dog den, sörjd av få och långt från den ursprungliga visionen om en alleuropeisk nyhetstidning för en bred läsekrets. De sammanlagda förlusterna för det knappt decennielånga äventyret beräknas till ungefär 70 miljoner pund.

När den tvåspråkiga, tysk-franska kvalitetstevekanalen *Arte* nyligen fyllde tio år kunde man sola sig i glansen av de inte mindre än 1 260 priser och utmärkelser som kanalen hunnit hösta in, men till det blygsamma målet att nå en "marknadsandel" på en ynka procent var det fortfarande långt. *Artes* stolta devis lyder "Europa tittar på teve" (tyska: "Europa sieht Fern"), men sökandet efter åtminstone en tredje partner vid sidan av Tyskland och Frankrike verkar utsiktslöst och inte ens i dessa länder har man lyckats skapa en profil stark och lockande nog för att man ska kunna tala om en solid grund för något som liknar en europeisk offentlighet.

Att det har varit i kultur- och samhällstidskrifter som Habermas, Derridas & Co:s artiklar gjorts tillgängliga för svenska, turkiska, slovenska eller, helt nyligen, polska läsare är knappast en tillfällighet. Det är just i samhälls- och kulturtidskrifterna som man kommer det gränsöverskridande offentlighetsidealet närmast. Här sprids politiska, filosofiska, estetiska och i vid mening kulturella idéer från språk till språk i och utanför transnationella publicistiska nätverk. Den relativt franskt centralstyrda *Le Monde diplomatique* har editioner på nästan 20 olika språk. Mindre samordnade *Lettre internationale* är ett annat exempel. Inom ramen för tidskriftsnätverket *Eurozine* utbyter ett femtioital partertidskrifter och ytterligare ungefär lika många med lösare kopplingar artiklar och idéer. Men trots att enstaka artiklar som översätts

och sprids inom och utom *Eurozine*-nätverket kan nå en samlad upplaga på över en miljon är kulturtidskrifternas vidsynthet småskalig. De bildar helt visst en omistlig del– eller motoffentlighet, men för att utgöra den bärande grunden för det rum där åsikter bildas och viljor formas, där avgörande samtidsfrågor formuleras och diskuteras på allvar, är deras räckvidd alltför begränsad. En offentlighet i och genom vilken en gemensam europeisk identitet kan uppstå och som fungerar som legitimeringsgrund för nya transnationella politiska styrelseformer måste vara bredare än så.

Till slut verkar det som om det bara återstår en möjlig väg att gå för att möta den utmaning som utgörs av en heterogen skara nationellt präglade tittare, lyssnare och läsare: en europeisk offentlighet måste bäras fram av redan etablerade nationella medier, som genom översättning – av både språk och sammanhang – kan ge annars "främmande" tänkare och tänkesätt plats i ett rum som svenska, franska och estniska läsare känner sig hemma i. Här spelar kvalitetstidningar som *Dagens Nyheter*, *Le Monde* eller *Postimees* en avgörande roll. En sådan utveckling kräver emellertid åtminstone ett uns av öppenhet från de ledande medier som fortfarande har både de formatmässiga möjligheterna och viljan att tolka sitt publicistiska ansvar i ljuset av en ny samhällelig situation. Om staten, som Castells skriver, är ett europeiskt nätverk, då måste också den tredje statsmakten – det vill säga medierna – definiera om sin uppgift. Inte en enda betydande svensk intellektuell har ägnat Habermas provokativa manifest ett sammanhängande resonemang. Man kan naturligtvis hävda att det säger en hel del om svenska intellektuella; rimligare vore att fråga sig vad det säger om de ledande svenska mediernas förmåga att uppmärksamma och förmedla diskussioner som initierats utanför Sverige.

Isället för att betrakta småsyskonen inom tidskriftsvärlden med en märklig blandning av avund (format och prestige) och förakt (upplagestorlek och genomslag) skulle de nationella dagstidningarna – överallt i Europa – kunna ta initiativ till publicistiska samarbeten som kan glänta på dörren till en större värld. Det kan till exempel handla om för- eller eftertryck av tidskriftsartiklar – i kortad eller oakortad form – i långt större utsträckning än idag eller syndikeringsavtal med utländska tidskrifter, och då inte bara från den engelskspråkiga världen. Så skulle man kunna utnyttja och förstärka de ansatser till en gränsöverskridande offentlighet som finns i tidskrifterna och samtidigt få de nödvändiga impulser som krävs för att man ska kunna fullgöra sin uppgift som kritiskt och opinionsbildande forum i ett sammanhang där de ledande opinionsbildarna inte längre nödvändigtvis är svenskar – eller fransmän eller ester. Inte minst när det gäller etablerandet av nations- och koncernöverskridande publicistiska nätverk har dagstidningarna mycket att lära av sina tidskriftskollegor.

En europeisk offentlighet må vara en förutsättning för ett enat Europa, men enhet är inte att förväxla med likriktning. Tvärtom. Det handlar inte om att ester ska skriva och tänka som fransmän eller svenskar, utan om att ta mångfalden på allvar och göra plats för andra perspektiv – i ord och i tanke. Bara i ett sådant perspektivrikt samtal kan en gemensam identitet uppstå och sättas på prov.

Visst kan vi fortfarande skratta åt den svenska motsvarigheten till Gustav Freytags tyska provinsjournalist, närmare bestämt den ledarskribent på den minimala lokaltidningen *Smålands Allehanda* som insisterade på sin plats i en större offentlighet då han envist hutade åt Bismarck: "Vi har redan förut varnat den tyske kanslern för att framhärda i sin nuvarande politik och upprepar nu denna varning..."

Ja, vi kan skratta. Men nog finns det också en lockelse i den sortens övermod.

En tidigare version av denna text har publicerats i Dagens Nyheter.

Published 2004-05-13
Original in Swedish
© Eurozine